जेष्ठ नागरिक भत्ताप्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोण

कास्की जिल्ला, पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ०४ गैह्रापाटनको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यता पुरा गर्नका
लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधकर्ता

विमला लामिछाने

सिम्बोल नं. ४८०४६५

कक्षाको रोल नं. : ०९/०७१

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ६-१-२९५-४-२००६

त्रिभुवनविश्वविद्यालय
समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७९

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संङ्काय समाजशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका निम्ति शोधकर्ता विमला लामिछानेद्वारा **"जेष्ठ नागरिक भत्ताप्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोण"कास्की जिल्ला, पोखरा महानगरपालिका वडा नं.०४,गैह्रापाटनको अध्ययन** शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष सुपरीवेक्षण र निर्देशनमा तयार पारिएकोले उक्त शोधपत्रलाई आवश्यक मुल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

लक्ष्मण प्रसाद शर्मा

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस,पोखरा

मिति :–२०७८/०३ /०३

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पृथ्वीनाराण बहुमुखी क्याम्पस मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तथा द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति शोधकर्ता विमला लामिछानेद्वारा यस विभागमा प्रस्तुत **“जेष्ठ नागरिक भत्ताप्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोण”कास्की जिल्ला, पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ०४ गैह्रापाटनको अध्ययन** शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिवाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

....

लक्ष्मण प्रसाद शर्मा

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

....

बाह्य परीक्षक

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

....

शिव बहादुर थापा

विभागीय प्रमुख

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

मिति : २०७९/०३/१०

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो बर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका निम्ति यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । सर्व प्रथम मलाई यो शोधपत्र **"जेष्ठ नागरिक भत्ताप्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोण" कास्की जिल्ला, पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ४, गैह्रापाटनको अध्ययन** लेखनको क्रममा आफ्नो अमूल्य समय र सुझाव प्रदान गरिदिनुभएकोमा आदरणीय शोध निर्देशक गुरू लक्ष्मण प्रसाद शर्माज्यूलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी विभाग प्रमुख आदरणीय गुरू शिव बहादुर थापाज्यू प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने अवसर उपलब्ध गराएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखराप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनका विभिन्न बिषयमा सहयोग पुर्‍याउनुहुने मेरा विभागीय गुरूहरू, तथ्याङ्क संकलनको क्रममा सहयोग गर्नुहुने व्यक्तित्वहरू शंकरप्रसाद बास्तोला, रामबहादुर खत्री, पुष्कर बहादुर श्रेष्ठ, सरिता पराजुली, भगवती कोइराला, सम्पूर्ण उत्तरदाताहरू र मित्रहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यस अध्ययनमा सहयोग गर्नुहुने मेरो जीवनसाथी अर्पण कोइरालाप्रति विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । अध्ययनका लागि सहयोग गर्नुहुने मेरो परिवारको सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । अन्तमा यो शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाईप गरी अन्तिम स्वरूप प्रदान गर्नुहुने लोटस ग्राफिक्स कम्प्युटर पोखरा-४ गैह्रापाटन प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

....

विमला लामिछाने

पोखरा ४

तालिका सूची

शीर्षक **पेज**

नं.

तालिका नं. ४.१ लैङ्गिक आधारमा उमेरको विवरण १७

तालिका नं. ४.२ उत्तरदाताहरूको शैक्षिक विवरण १८

तालिका नं. ४.३ उत्तरदाताहरूको वैवाहिक स्थिति विवरण १९

तालिका नं. ४.४ जात र जातिगत संरचना २०

तालिका नं. ४.५ उत्तरदाताहरूको धार्मिक स्थिति २१

तालिका नं. ४.६ पारिवारिक संरचना विवरण २१

तालिका नं. ४.७उत्तरदाताहरूको बसोबास अवस्था विवरण २२

तालिका नं. ४.८ आयस्रोतको विवरण २३

तालिका नं. ४.९ पुजापाठको सम्बन्धी विवरण २४

तालिका नं. ४.१० एक्लोपनको महशुस विवरण २५

तालिका नं. ४.११ परिवारका सदस्यप्रतिको विवरण २६

तालिका नं. ४.१२ जेष्ठ नागरिक सम्मान सम्बन्धी विवरण २७

तालिका नं. ४.१३ जेष्ठ नागरिक र बासस्थानको अवस्था विवरण २७

तालिका नं. ४.१४ पूर्व पेशागत विवरण २८

तालिका नं. ४.१५ उत्तरदाताहरूको स्वास्थ्य सेवाको विवरण २९

तालिका नं. ४.१६ उत्तरदाताहरूको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्तीको अवधि विवरण २९

तालिका नं. ५.१.१ भत्ताप्रतिको दृष्टिकोण विवरण ३१

तालिका नं. ५.१.२.भत्ताप्रतिको दृष्टिकोण विवरण ३२

तालिका नं. ५.२.१ भत्ता जेष्ठ नागरिकको अपेक्षा ३२

तालिका नं. ५.२.२ भत्ता जेष्ठ नागरिकको अपेक्षा ३३

तालिका नं. ५.३.१ ज्येष्ठ नागरिकको राज्यसँगको अपेक्षा विवरण ३४

तालिका नं. ५.३.२ ज्येष्ठ नागरिकको राज्यसँगको अपेक्षा विवरण ३५

तालिका नं. ५.४ भत्ता नहुँदाको अवस्थामा जीवनप्रतिको दृष्टिकोण विवरण ३६

तालिका नं. ५.५ उत्तरदाताहरूको पहिलो अनुभव विवरण ३७

तालिका नं. ५.६ सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रयोग र परिचालनको विवरण ३९

तालिका नं. ५.७उत्तरदाताहरूको भत्ता प्राप्ति पश्चात विवरण ४०

तालिका नं. ५.८ जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्यको अवस्था विवरण ४२

तालिका नं. ५.९ सामाजिक सुरक्षा भत्ता बचतको विवरण ४३

तालिका नं. ५.१० घरायसी निर्णय प्रक्रियामा जेष्ठ नागरिकको विवरण ४४

तालिका नं. ५.११ दैनिक जीवनमा सहयोगी आवश्यकताको विवरण ४५

तालिका नं. ५.१२ मासिक औषधि सेवनमा खर्चको विवरण ४६

तालिका नं. ५.१३ जेष्ठ नागरिकको दैनिकी विवरण ४५

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र जेष्ठ नागरिक भत्ता प्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोणको बारेमा केन्द्रित रहेर पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ४ गैह्रापाटनको अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनमा जेष्ठ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त सामाजिक सुरक्षा भत्ता कस्ता शीर्षकहरूमा खर्च/प्रयोग गर्ने गर्दछन् ? भत्ता बाहेक उनीहरूको आम्दानीको स्रोतहरू छ कि छैन ? उनीहरूको स्वास्थ्य अवस्था कस्तो किसिमको छ ? नियमित औषधि सेवन गर्न पर्छ कि पर्दैन ? नियमित औषधिमा कति रकम खर्च हुन्छ ? भत्ता प्रति जेष्ठ नागरिकहरू सन्तुष्टि छन् कि छैनन् ? यदि भत्ताको व्यवस्था हुँदैथ्यो भने जेष्ठ नागरिकहरूको जीवनमा कस्तो प्रभाव पर्ने थियो ? इत्यादि प्रश्नहरूलाई आधार मानेर अध्ययनको उद्देश्य राखिएको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ता अन्तर्गत जेष्ठ नागरिकको जीवनशैली बीचको सम्बन्ध अध्ययन गर्नु यो शोधपत्रको साधारण उद्देश्य हो । जेष्ठ नागरिक भत्ताप्रति जेष्ठ नागरिकको दृष्टिकोणको जानकारी लिने यस शोधपत्रको विशिष्ट उद्देश्य हो । यस अध्ययनमा बुढयौलीसँग सम्बन्धित सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधपत्रमा तथ्याङ्क संकलन अवेषनात्मक र व्याख्यात्मक अनुसन्धानको ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोतबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । अन्तरवार्ता, अनुसूची, अवलोकन, वैयक्तिक अध्ययन साथ साथै गुणात्मक तथा मात्रात्मक अनुसन्धानको ढाँचा प्रयोग गरी आवश्यकता अनुरूप तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसरी सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कलाई आवश्यकता अनुसार तालिका संख्या र प्रतिशतमा व्याख्या गरिएको छ ।

लैङ्गिक आधारमा हुने हो भने पुरुष ३७.८६% र महिला ६२.१२% रहेको पाइयो । उत्तरदाताको आम्दानीको स्रोत सामाजिक सुरक्षा भत्ता मात्राको संख्या ५२.६%, भत्ताको संख्या ३५.५०% र अन्य ११.८३% रहेको छ । भत्ता आफैं घरायसी खर्च गर्ने उत्तरदाताको संख्या ५५.०२%, व्यक्तिगत खर्च २०.७१% अन्य खर्च २४.२६% रहेको छ । उत्तरदाताहरूको नियमित मासिक औषधिमा नहुने खर्च ५७.९८%, ५०० देखि १००० सम्म खर्च हुने २१.३०%, ११०० देखि १५०० सम्म खर्च हुने ११.८३% १६०० देखि माथि खर्च हुने ८.८७% रहेको पाइयो । जेष्ठ नागरिकहरूको जीवनमा पर्ने प्रभाव, अरूमा भर पर्नुपर्ने संख्या ४८.५२%, जीवन निर्वाह कठिन संख्या २९.५८%, मागेर खानुपर्ने संख्या ११.८३%, खासै प्रभाव नपर्ने संख्या १०.०५% रहेको छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पेज नं.
सिफारिस पत्र	
स्वीकृत पत्र	
कृतज्ञता ज्ञापन	
विषय सूची	
तालिका सूची	
शोधसार	
अध्याय एक : परिचय	**१-५**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू	३
१.४ अध्ययनको महत्व	३
१.५ अध्ययनको सिमा	४
१.६ अध्ययनको सङ्गठनात्मक ढाँचा	५
अध्यायदुई : पुर्व साहित्यको समिक्षा	**६-१२**
२.१ सैद्धान्तिकअवधारणा	६
२.२ पूर्वअध्ययनको समिक्षा	६
२.३ सामाजिक सुरक्षाभत्ताको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय इतिहास	८
३.४ ज्येष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता सम्बन्धी नेपालमा भएका प्रयासहरू	१०
४.५ नेपालको संविधान ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०७२	१२
अध्यायतीन : अनुसन्धान पद्दति	**१३-१५**
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य	१३
३.२ अनुसन्धानको ढाँचा	१३
३.३ जनगणना विधिर समग्रता	१४

अध्ययन क्षेत्र

३.४ तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति १४

३.५ तथ्याङ्क संकलनविधिहरू १४

३.६ अन्तवार्ता अनुसूची १४

३.७अवलोकनविधि १४

३.८तथ्याङ्कप्रस्तुतिकरण तथाविश्लेषण १५

अध्यायचार : ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था १६-३०

४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय १६

४.२ उत्तरदाताहरूको उमेरगत स्थिति १७

४.३ ज्येष्ठनागरिकको शैक्षिक स्थिति १७

४.४ वैवाहिक स्थिति १८

४.५ जातिगत संरचना १९

४.६ धार्मिक स्थिति २०

४.७पारिवारिक संरचना २१

४.८ ज्येष्ठनागरिकको बसोबासको अवस्था २२

४.९आयश्रोतको विवरण २३

४.१० पूजापाठ सम्बन्धीविवरण २३

४.११ एक्लोपनमहसुशविवरण २४

४.१२परिवारको सदस्यबाट अपेक्षित व्यवहार २५

४.१३ ज्येष्ठ नागरिक सम्मान सम्बन्धी धारणा २६

४.१४जेष्ठ नागरिकको वासस्थानको अवस्था २७

४.१५पूर्व पेशागत २८

४.१६स्वास्थ्य सेवाको पहुँच २९

४.१७सामाजिक सुरक्षाभत्ताप्राप्तिको अवधिविवरण २९

अध्यायपाँच : जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताप्रतिको दृष्टिकोण ३१-४६

५.१ भत्ताप्रतिको दृष्टिकोण ३१

५.२ सामाजिक सुरक्षाभत्ता जेष्ठ नागरिकको अपेक्षा ३२

५.३ जेष्ठनागरिकको राज्यसँगको अपेक्षा ३३
५.४ भत्तानहुँदाको अवस्थामा जीवनप्रतिको दृष्टिकोण ३५
५.५ सामाजिक सुरक्षाभत्ताको पहिलो अनुभव ३६
५.६ सामाजिक सुरक्षाभत्ताको प्रयोग र परिचालन ३९
५.७ सामाजिक सुरक्षा भत्ताप्राप्ति पश्चात ४१
५.८ ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्यको अवस्था ४२

५.९ सामाजिक सुरक्षाभत्ताबचतको अवस्था ४३
५.१० घरायसी निर्णय प्रक्रियामा ज्येष्ठ नागरिको संलग्नता ४४
५.११ दैनिकजीवनमा सहयोगीआवश्यकता ४५
५.१२ मासिक औषधी सेवनमा खर्च ४६
५.१३ ज्येष्ठ नागरिकको दैनिकी ४६
अध्याय छ : सारांश र निष्कर्ष ४८-५२
६.१ अध्ययनको सांराश ४८
६.२ मुख्यप्राप्तीहरु ४९
६.३ निष्कर्ष ५१
सन्दर्भग्रन्थ सूची
अनुसूची
अध्ययन क्षेत्रको नक्सा